

Tošenovský, Ludvík

K otázce tak zvané subjektivní a osobní pravdy : na okraj jednoho problému z díla profesora Tvrdeho

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1957, vol. 6, iss. G1, pp. [83]-104

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111344>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

LUDVÍK TOŠENOVSKÝ

K OTÁZCE TAK ZVANÉ SUBJEKTIVNÍ A OSOBNÍ PRAVDY

Na okraj jednoho problému z díla profesora Tvrdeho.*)

I.

Všichni, kdož se v naší zemi hlouběji obírají filosofií, a to nejen pracovníci filosofických kateder a ústavů, ale i posluchači oboru filosofie, a také ti z přírodovědců a ostatních pracovníků vědecké i kulturní fronty, které studium Engelsových a Leninových filosofických spisů naučilo trvale se zajímat o filosofii, přijdou dříve nebo později do styku s některými pracemi Josefa Tvrdeho. Domnívám se, že v současné době je na příklad jeho „Průvodce dějinami evropské filosofie“ jediná, i když vcelku s pozitivistických posic zpracovaná a zvláště v pasážích o Marxovi, o Engelsovi a o Leninovi dokonce nevědecká, protimarxistická kniha, která systematicky informuje čtenáře poměrně zasvěceně a všestranně také o dějinách buržoasní filosofie z té etapy jejího vývoje, která následovala po „Filosofii v předvečer buržoasní revoluce ve Francii“ a po „Filosofii amerického osvícenství“, jejichž výkladem končí druhý díl sovětských dějin filosofie.

Tvrdý byl pozitivista, a to konkrétně, jak vyplývá z dalšího výkladu, stoupenec zvláštního druhu kritického realismu (snad jakési odrůdy t. zv. kritického kriticizmu), t. j. v podstatě toho druhu novopositivismu, který se rozšířil zvláště v anglosaských zemích ve dvacátých letech tohoto století.

Machistickou, empiriokritickou formu novopositivismu demaskoval Lenin, logicko pozitivistickou (logicko-empírickou) a sémantickou formu kritikuje ve svých pracích Cornforth a jiní autoři. Ponecháme-li stranou pragmatismus, který ostatně již našel své úspěšné marxistické kritiky v našem Linhartovi, ve Wellsovi a také v Cornforthovi, pak nelze nevidět, že kriticko-realistická forma novopositivismu se dosud ze všech forem pozitivismu setkala s nejmenším kritickým ohlasem mezi marxisty.¹ Přitom není třeba příliš litovat toho, že se marxisté málo obírají filosofií těch kritických realistů, kteří poměrně často přecházejí na pozice objektivního idealismu, na pozice idealistického monismu, na př. filosofií Santayanovou, nebo těch, kteří jsou dokonce mystiky; filosofie těchto kritických realistů se v očích většiny našich lidí nepřímou kritikuje a vlastně znemožňuje sama. Kritické pozornosti si však zaslouží ti z kritických realistů, kdož jsou spíše dualisty, na př. Rogers, Höffding a j. K nim patřil i profesor Tvrdý, a proto i jeho filosofii by měli podle mého názoru čeští filosofové více kritizovat, třebaže nebo právě proto, že jeho dualismus je nedůsledný. Tvrdý totiž na některých místech svých prací vyzvedává současně své pojetí světa jako psychofysické j e d n o t y; vydává se z tohoto důvodu za monistu (naturalistického) a pantheistu.

*) V roce 1957 bude tomu 15 let, co byl v nacistickém koncentračním táboře umučen PhDr. Josef Tvrdý, profesor filosofické fakulty brněnské university.

Všechny pozitivistické školy běžně marxisty kritizované mají jeden společný znak, který představuje zároveň jejich základní mylný předpoklad, jejich proton pseudos, totiž ztotožňování objektu a subjektu, někdy velmi dovedně a šroubovaně konstruované a formulované.

Od všech těchto škol se kritičtí realisté liší právě svým důrazem na rozdíl mezi realitou a subjektem, mezi „transsubjektivní“ skutečností a subjektem. Tvrdý na př. proti běžnému pozitivistickému obsahu pojmu reality zdůrazňuje, že „realitou jest vše mimo nás, čemu se náš aktivní subjekt přizpůsobuje, do čeho umísťuje své činy“.² Takové vymezení obsahu pojmu realita není vcelku nepřijatelné pro materialistu.

Výhradu musí ovšem mít dialektický materialista především proti tomu, že se kritičtí realisté vyhýbají označit tuto realitu za hmotu, při čemž ke znaku, že existuje mimo nás a nezávisle na vědomí, dialektický materialista by počítval potřebu dodat, že tato realita je poznatelná, a kritický realista by měl různé, ve své podstatě agnosticistické komentáře, Tvrdý na př. v odstavci, z něhož jsme citovali jeho výměr reality, i jinde. Kromě toho se dialektický materialista nemůže smířit s tím, že se o činech mluví v tak důležité thesei pouze jako o činech subjektu; činy chápeme především jako společenské činy, jako společenskou aktivitu, a proto hlavně jako společenskou výrobní praxi, která není něco subjektivního, která představuje náš bezprostřední styk s hmotou, objektivní realitou, při čemž podmínky, za nichž dochází k této společensko-výrobní praxi, t. j. určitý stupeň vývoje výrobních sil a výrobních vztahů, mají čistě objektivní charakter. Naprosto nelze souhlasit ani s tím, že Tvrdý existenci této reality pokládá shodně s Masarykem jen za pravděpodobnou; píše o tom v 36. odstavci svých „Theorii pravdy“.

Jenže z toho, že kritičtí realisté odmítají ztotožňování objektu a subjektu, vyplývá, že kritikou základního omylu většiny pozitivistických škol naprosto nepostihujeme ty pozitivisty, kteří se hlásí ke kritickému realismu. Kritický realismus si proto „zaslouží“ zvláštní pozornosti marxistických filosofů.

Je jasné, že nemám ctížádost kritizovat v této stati celý kritický realismus jako filosofický směr; to by se mělo podle mého názoru stát úkolem většího kolektivu pracovníků na dějinách filosofie. Ani můj zájem o dílo profesora Tvrdého neznamená, že se chci v této stati kriticky vyrovnat s veškerou jeho filosofií. Ba dokonce nemám v úmyslu podrobit zde souhrnné kritice jeho noetické hledisko (ve vší úplnosti) a ani nechci vyčerpávajícím způsobem kriticky analyzovat celou jeho teorii pravdy.

Úkol této stati je daleko užší a speciálnější. Protože profesor Tvrdý v některých svých pracích mluví o subjektivní a osobní pravdě, pokládám za nutné zamyslet se nad tímto jeho problémem. Že tento úkol pokládám za závažný a aktuální, vyplývá z toho, že Bl. Zbořil, autor předmluvy k druhému vydání Tvrdého „Průvodce dějinami evropské filosofie“, vysoce kladně hodnotí Tvrdého pojetí tak zv. osobní pravdy,³ při čemž každý, kdo se na základě tohoto doporučení seznámí s příslušnými pracemi profesora Tvrdého, zjistí, že Tvrdý pokládá i leninskou teorii pravdy za teorii pravdy subjektivní a Lenina za hlasatele a představitele pravdy osobní.⁴ Doví-li se dnešní čtenář, že veliký Lenin, příkladně skromný a čestný člověk, byl podle Tvrdého hlasatelem téhož druhu pravdy jako Masaryk a Bismarck, a nejen to, také téhož druhu pravdy jako Mussolini (a ze slov Zbořilových dokonce vyplývá, že Leninova pravda byla v podstatě pravdou téhož druhu jako pravda Adolfa Hitlera), pak nikdo nemůže a nesmí zůstat k takové klasifikaci teorii pravdy lhostejný. Je jasné, že zde musí být řada zásadních omylů v pojetí a v třídění teorii pravdy, dochází-li se k závěrům tak podivným.

Pokusit se odhalit některé z těchto zásadních omylů profesora Tvrdého v otázce tak zvané subjektivní a osobní pravdy je hlavním úkolem této stati.

II.

Abychom mohli podrobit kritice Tvrdeho pojetí tak zvané subjektivní a osobní pravdy, musíme — byť jen stručně a v hlavních rysech — analyzovat tu teorii pravdy, kterou zastává profesor Tvrdý a pod jejímž zorným úhlem hodnotí ostatní teorie pravdy, tedy i teorii tak zvané pravdy subjektivní a osobní. Tvrdý totiž sám není stoupencem teorie subjektivní a osobní pravdy, třebaže okázale dává najevo své sympatie k tomu druhu subjektivní a osobní pravdy, který nalézá u Masaryka a který, jak se mu zdá, nalézá také u Komenského, Palackého, Havlíčka, Augustina, Smetany a Mir. Tyrše.⁵

Tvrdý je zjevně stoupenec t. zv. semiotické teorie pravdivého poznání. Výslovně uvádí: „Theorie zrcadlíci nemůže . . . býti správná a jediné teorie známek neboli symbolů (teorie semiotická, symbolická) může vyhověti požadavkům kritické realistické teorie pravdy.“⁶ Tato teorie je očividně teorie přibuzná Helmholtzově teorii symbolů (znaků), kterou — i s její hieroglyfickou podobou u Plechanova — podrobil Lenin tak přesvědčivé kritice.⁷

Plechanov však svou hieroglyfickou teorii pokládal pouze za objasnění, za rozvinutí Engelsovy teorie odrazu (i když neprávem, jak ukázal Lenin), kdežto Tvrdý — podobně jako většina kritických realistů — klade semiotickou teorii pravdy do příkrého protikladu k teorii odrazu.

Theorii odrazu chápe ovšem jen jako teorii obrazů, jako teorii obrazovou, zobrazující, zrcadlíci (Abbildtheorie, théorie de la vérité-miroir)⁸ a dovozuje, že s její pomocí možno vysvětlit jen poznání předmětů naší smyslové zkušenosti, t. j. předmětů smyslově poznatelných, nikoliv poznání vztahů mezi věcmi, vztahů jako smysly nevnimatelných jevů skutečnosti. To, že naše poznání je poznáváním nejen věcí, o nichž nás informuje naše smyslová zkušenost, ale i vztahů mezi nimi (tyto vztahy jsou, jak ukázal nedávno soudruh Maňkovskij, především forma projevu obecného v jednotlivém),⁹ jež jsou poznatelné pouze rozumem, vidí Tvrdý důkaz nemožnosti zrcadlíci, obrazové teorie. Napsal o tom: „naše poznání pravdy čerpá ze dvou vrstev lidského poznání jednak ze zkušenosti, jež má svůj základ v obrazech a za druhé z myšlení vztahů tedy vztahů nenázorných“. (Tvrdý chápe zkušenost pozitivisticky pouze jako smyslovou zkušenost. Positivistický je i obrat, že „poznání . . . čerpá ze dvou vrstev . . . poznání“; Tvrdý chtěl v podstatě říci to, co bychom srozumitelnou terminologií marxistické teorie poznání vyjádřili asi tak, že poznání pravdy čerpá ze skutečnosti, při čemž dvěma základními stránkami této skutečnosti, t. j. věcem a vztahům, odpovídají dva stupně našeho poznání: smyslové vnímání a abstraktní myšlení. Pozn. L. T.) „Mají-li obě tyto vrstvy poznání,“ pokračuje profesor Tvrdý, „vyjadřovati touž skutečnost, nemůže to býti tedy jednoduché zobrazování, ale je to jen jakýsi vztah, který jeví pravdivé předměty (rozuměj především pravdivé prvky našeho poznání, pozn. L. T.) ke skutečnosti, duševní stavy mohou býti tedy jen symboly neboli známkami toho, co jest ve skutečnosti.“¹⁰

Z toho je vidět, že Tvrdeho námitka proti teorii obrazové, zrcadlíci vcelku právem postihuje nedostatky teorie poznání mechanických materialistů — empiriků, pokud chápou poznání pravdy jen jako jednoduché zrcadlové zobrazování hmotné skutečnosti, pouze jako zrcadlení hmotných věcí. Tvrdý v podstatě správně postřehl také to, že tato teorie je stejně chybná jako teorie racionalistické, které za pravdivé pokládají především nebo výhradně poznatky o obecném, o vztazích mezi věcmi.

Jenže rovněž nepravdivá je i teorie semiotická.¹¹ Její neurčitost a z ní vyplývající nevědeckost záleží především v tom, že symbolem, znakem, známkou, hieroglyfem mohou být označeny, jak ukázal Lenin, i neskutečné, fantastické, pouze vymyšlené věci, bytosti a jevy a „poznatky“ o nich mohou být vydávány za stejně pravdivé jako skutečné poznatky o objektivně reálných vědech, bytostech a jevech, o vztazích mezi nimi, o procesech jejich vývoje atd.

Proti námitce Tvrděho je však naprosto imunní marxisticko-leninská teorie odrazu a tedy také vědecká teorie pravdy. Ta pod pojmem o d r a z nerozumí p o u z e — i když také, a to na prvním místě — obrazy, kopie, snímky, třebaže v počítacích, vjemech a představách, které jsou jakýmsi obrazy, kopiemi a snímky, vidí prvky prvního stupně poznání, t. j. smyslového vnímání. Formami odrazu jsou však i pojmy, soudy a úsudky, s jejichž pomocí postihujeme také všechny vztahy, obzvláště ty, jež jsou projevem obecného v jednotlivých věcech, ale i ostatní vztahy a vůbec veškeré jevy, jež jsou smyslu nevnímátné, které však za zprostředkující pomoci smyslového vnímání a na základě praxe (především společensko-výrobní praxe i praxe vědeckého experimentu) objevujeme ve skutečnosti svým a b s t r a k t n í m m y š l e n í m. Přitom vědecká teorie odrazu zdůrazňuje, že v žádném případě nejde o jednoduchý, zrcadlový, jednorázový odraz, ale o velmi složitý, dialektický proces odrážení objektivní skutečnosti v lidském vědomí.

Ke kladům Tvrděho teorie pravdy nesporně patří jeho bezvýhradně kritický a odmítavý postoj k tak zvaným mystickým teoriím pravdy, t. j. k těm teoriím pravdy, které podle Tvrděho mají za to, „že poměr pravdy a skutečnosti, již pravda vyjadřuje, jest identita“¹² (rozumí se absolutní totožnost pravdy se skutečností, pozn. L. T.). Odmítá z toho důvodu Platonovu teorii pravdy stejně jako teorii Plotinovu, teorii středověkých realistů, teorii pravdy George Berkeleye, Bergsonovu teorii i teorii novodobých logicistických směrů; odmítá tedy these o absolutní totožnosti pravdy a skutečnosti, ať už si pod pojmem „skutečnost“ uvedení filosofové a filosofické školy představovali nebo představují cokoli.

Ke kladům Tvrděho hodnocení teorii pravdy patří dále podstatná část jeho kritiky teorie přímé pravdy, jeho kritiky tak zvané evidence, nejdůležitější these z jeho kritiky teorie pravdy jako souhlasu myšlenek (koherence, konsistence),¹³ mnohé z jeho kritiky objektivně idealistických teorií pravdy (Augustinovy, Hegelovy, anglického novohegelovce Bradleyho) a hlavní myšlenky z jeho kritiky pojetí pravdy jako absolutní hodnoty (u Fichteho), nebo absolutní normy (u Windelbanda).

Dále je třeba uvést, že profesor Tvrdý (na rozdíl od polského marxisty A. Schaffa)¹⁴ je si vědom toho, že „i jiné útvary duševní (nejen soudy, pozn. L. T.) mohou být pravdivé, na př. představy, city“.¹⁵ Považují za určitý klad Tvrděho pojetí pravdy, že v roce 1929 psal o tom, v čem se dnes shoduje většina marxistických gnoseologů, pišících o této otázce.¹⁶

Jistou zásluhu profesora Tvrděho vidím také v tom, že upozorňuje na to, že pravdami bývají i některé „vnější“ vztahy, na př. pravdivá podobizna, pravdivý obraz, pravdivý výraz obličeje a pod.¹⁷ Tento problém dodnes čeká na své řešení obzvláště v estetice a snad i v psychologii. Zde je třeba podle mého názoru vidět především to specifické v samé podstatě objektivnosti takových pravd (viz o tom v pozn. 24).

Na čistě subjektivní a idealistické posici stojí však profesor Tvrdý při řešení vztahu mezi pravdou, pravdivým poznáním na jedné straně a společností na

straně druhé. Tvrdí, že určitost a stálost poměru pravdy ke skutečnosti dává možnost shody lidí v pravdě, „možnost shody jednání s pravdou a tím i společné práce, jak ji vyžaduje výše organizovaná společnost. Lidská společnost mohla se vytvořit jedině na tomto základě a nikoli pravda, jak tvrdí někteří sociologové (Durkeim a j.), na základě společnosti.“⁴⁸ Vidíme, že vlastnost pravdy, pravdivého poznání, určitou vlastnost ideje, přesněji řečeno, jedné z filosofických kategorií pokládá Tvrdý za základ, na němž byla vytvořena lidská společnost. To je ovšem čirý idealismus v chápání společnosti a jejího vztahu k pravdě.

Profesor Tvrdý pokračuje: „Společnost tím, že pravdy potřebovala, mohla být stimulem k tvoření pravdy, avšak pravda sama musí mít kořeny v realitě. Kdyby společnost tvořila pravdu, pak by nebylo možno, aby jednotlivec vynikl svojí pravdou nad současnou společností, jak vidíme v kulturních dějinách u mnohých geniů.“⁴⁹ Na této části citátu z odstavce, v němž Tvrdý mimo jiné řeší i uvedený problém, t. j. problém vztahu pravdy a společnosti, bije do očí především skutečnost, že se jednotlivec, genius klade do protikladu s celou společností. A to není náhodné. Je to důsledek Tvrdého idealistického pojetí společnosti a zároveň prvý velký omyl, z něhož vychází jeho pojetí subjektivní a osobní pravdy. Není společnost vyšší jednotou svých členů? Přestal jednotlivec, který se dopátral více a větší pravdy než ostatní lidé, z nichž někteří objevili pravdy málo nebo žádnou, pro tento svůj úspěch být členem společnosti? Pravdy dosahují konec konců jednotlivci, ale jako členové společnosti! Vůbec nejde o to, že by společnost pravdu tvořila, neboť tu vůbec nikdo netvoří, ale jde o to, že především na základě společnosti, na základě společenské praxe jsou objevovány a formulovány nové pravdy.

Je to právě společnost, přesněji řečeno, společenská praxe, která je východiskem, základem, kritériem a cílem pravdy, Pravdivé poznání, ať už jako úspěšná poznávací činnost nebo jako výsledky této činnosti, vidí svůj předmět, má svůj obsah v materiální objektivní realitě, ve hmotě. Jedna z forem jejího pohybu je i vývoj společnosti. A právě v ní má pravdivé poznání své kořeny, své společenské kořeny. U všech výsledků naší poznávací činnosti se setkáváme vedle těchto společenských kořenů i s kořeny gnoseologickými, případně ideologickými. Říkáme-li, že pravda je objevována na základě společnosti, na základě společenské praxe nebo že základem pravdy je společenská praxe, což je v podstatě totéž, pak tím nijak nepopíráme ohromný význam zpětného působení pravdivého poznání na veškerou skutečnost i na organizaci samé společenské (především společensko výrobní) praxe. Právě proto, že jsme si tohoto jejího významu vědomi, usilujeme o stále dokonalejší a pravdivější poznání.

Kdyby nebyl profesor Tvrdý dualista a v nazírání na společnost vyložený idealista, musel by se nějak podobně dívat na otázku vztahu mezi pravdou a společností.

Velmi výrazně se projevuje subjektivní charakter Tvrdého pojetí pravdy jako filosofické kategorie v jeho odpovědi na otázku, jaké vlastnosti musí mít vztah, abychom jej mohli nazvat pravdou.

Tvrdý uvádí tři vlastnosti. Všimneme si nejdříve té, kterou klade na prvé místo. Je to, jak píše, „předně vlastnost duševního stavu, kterým konstatujeme pravdu, tedy vlastnost subjektivní a tou jest jistota, prýšící se právě z víry. Bez subjektivní jistoty není pro nás pravdy.“²⁰ Vidíme, že Tvrdý tuto čistě subjektivní vlastnost pravdy klade do čela své odpovědi, že ve víře

v pravdivost výsledku naší poznávací činnosti, v subjektivní jistotě pravdy vidí první podstatný znak pravdy.

V odstavci předcházejícím před odstavcem, z něhož jsem právě citoval, obírá se profesor Tvrdý mimo jiné také otázkou poměru mezi pravdivou větou (soudem) a vírou v pravdivost takové věty. Zde uvádí: „Myslití si . . . pravdivý soud, aniž bychom v něj věřili, jest sotva možno. Abstrakcí můžeme sice víru od objektivního obsahu soudu oddělit, také samostatnost její v některých případech jakožto momentu subjektivního pronikne, avšak normálně tvoří soud celek a v něm vedle objektivního obsahu jest obsažena též subjektivní víra.“²¹ Tvrdý má nesporně pravdu, pokud chce říci, že každý, kdo nechce říkat vědomě nepravdu čili lhát a kdo pronáší pravdivý soud, v pravdivost svého soudu věří.

Je třeba ovšem zdůraznit, že u jiných prvků pravdivého poznání, pokud ovšem jejich pravdivost nebo nepravdivost připouštíme, je věc složitější. Ukažme to na některých zvláštních případech vjemů často uváděných v dějinách filosofie nebo v psychologii. Je možno mít pravdivý vjem hole ponořené do vody jako hole zlomené, a přece je možno, a to činí většina lidí, nevěřit, že hůl zlomena je. Je možno mít pravdivý pocit dvou kuliček mezi dvěma zkříženými prsty a nevěřit, že mezi prsty jsou kuličky dvě. Je možno vnímat ze dvou stejně velkých kružnic jednu, umístěnou mezi pěti velkými kružnicemi jako menší a druhou, umístěnou mezi pěti malinkými kružnicemi, jako větší a přitom nevěřit, že první je větší než druhá. Rozhodující zde je zjevně praxe, která nás učí, že se ponořením do vody hole lámat nedají, že mezi prsty jsme vložili kuličku jednu a nikoli dvě a že při sestrojení obou kružnic jsme použili naprosto stejných poloměrů. Ve všech těchto zvláštních případech, které — s výjimkou příkladu s holí — soudruh St. Dornič²² nazývá neadekvátními vjemy a na rozdíl od individuálních (iluse, halucinace) označuje za všeobecné a které bychom právě pro jejich všeobecnost mohli v jistém smyslu považovat také za adekvátní, v pravdivost svých vjemů obyčejně nevěříme. A přece nám tyto vjemy pravdivě zobrazují buď hmotnou objektivní skutečnost (lom paprsků), nebo objektivně reálnou vlastnost našich smyslů (viz příklad s kružnicemi).

Avšak i u soudu je možno si představit případ — i když poněkud zvláštní — že někdo ve snaze oklamat jiné pronáší soud objektivně pravdivý, ale domnívá se o něm, že pravdivý není. Přitom lze předpokládat, že jeho úmysl klamat prohlédnou všichni, na něž se s tímto soudem obrací, a že proto v jeho pravdivost rovněž nevěří. A přece je nesporné, že takový soud je již od okamžiku, kdy byl pronesen, objektivně pravdivý. Je ovšem pravda, že za pravdivý bude označen teprve tenkrát, až někdo jeho pravdivost pozná, a teprve tenkrát, až v jeho pravdivost uvěří. Soud však byl objektivně pravdivý už dříve naprosto nezávisle na subjektivní jistotě, na víře v jeho pravdivost. Mohli bychom uvést další případy objektivně pravdivých soudů, které jejich autoři pronášejí bezděčně, více méně „omylem“ a j.

Buď jak buď, je třeba připustit, že subjektivní jistota, že víra v pravdu hraje v normálních případech jistou roli. Je však nutno zdůraznit, že vždycky jde o úlohu druhořadou, o naprosto nepodstatný znak pravdy. Je vidět, že profesor Tvrdý tento subjektivní moment pravdy zveličil a přecenil.

Druhou vlastnost, kterou musí mít vztah, abychom jej mohli nazvat pravdou, charakterisoval profesor Tvrdý takto: „Pravda, má-li být pravdou, musí mít podmínky objektivní. Ze soudu, že každá pravda je doprovázena jistotou, nevyplývá totiž, že každá jistota jest již eo ipso pravda. Jen ta jistota

jest pravdou, která jest doprovázena vědomím nutnosti, a tato nutnost vyplývá právě z onoho vnějšího vztahu jednoho předmětu k druhému.“²³

Zjišťujeme tedy, že mezi podstatnými vlastnostmi pravdy uvádí profesor Tvrdý její objektivní podmínky. Jenže nutno s politováním konstatovat, že objektivními podmínkami pravdy nerozumí Tvrdý její objektivní charakter, nerozumí to, že každá pravda, má-li být pravdou, musí být pravdou objektivní, to znamená, že jejím obsahem musí být právě odraz objektivní skutečnosti, existující mimo nás, existující mimo poznávající subjekt.²⁴ Tvrdý chápe tyto objektivní podmínky jako vědomí nutnosti, i když jako vědomí nutnosti vyplývající z vnějšího vztahu jednoho předmětu k druhému. Uvědomíme-li si, že i o této nutnosti říká, že je jí třeba chápat podmíněně („Chceš-li hledati pravdu, tedy vztah pravdy je pro tebe nutný. Nechceš-li jí hledati, pak nutný není.“²⁵), pak vcelku jeho charakteristika t. zv. objektivních podmínek pravdy vyznívá rovněž převážně subjektivně. Vždyť „vědomí nutnosti“, ať už jakékoli a vyplývající z čehokoli, je přece jen moment po výtce subjektivní. V žádném případě takováto formulace nevystihuje nejpodstatnější vlastnost každé pravdy, totiž podstatu objektivnosti pravdy.

Protože třetí podstatná vlastnost pravdy, kterou je podle profesora Tvrdého její obecnost, „záleží právě v obecnosti jejích objektivních podmínek“,²⁶ které Tvrdý, jak jsme si právě uvědomili, chápe hodně subjektivně, můžeme již náš dílčí rozbor uzavřít. Z jeho odpovědi na otázku, jaké vlastnosti musí mít vztah, abychom jej mohli nazvat pravdou, vyplývá, že se v pojetí podstatných znaků pravdy jako filosofické kategorie profesor Tvrdý dopustil dalšího závažného omylu, že totiž přecenil a zveličil některé subjektivní prvky pravdy a že naprosto nepochopil její objektivní charakter. Zdá se, že mu nebyl vůbec znám skutečný obsah pojmu objektivní pravda.

Nespočívají však v takovém zveličování subjektivního momentu pravdy nějaké přednosti? Nelze především pokládat za jistý klad, že se při takovém pojetí nevystavujeme nebezpečí, že přehlédneme jisté subjektivní prvky pravdy (jistotu, přesvědčení o pravdivosti různých poznatků a j.)? Nelze dále pokládat za jistý klad, že při takovém zveličení subjektivního momentu pravdy jen stěží se dostaneme do zajetí mylné představy, že pravdami jsou samy stránky nebo části hmotné objektivní reality?

S tím prvním zjevem se totiž setkáváme běžně v propagandě marxistické filosofie (a je třeba proti němu bojovat), ta druhá mylná představa je buď zveličením některých zvláštních případů (o tom viz pozn. 24), nebo vyplývá z dogmatického výkladu některých pasáží Leninova díla,²⁷ z takového výkladu, které nepřihlíží k celkovému smyslu Leninových prací. Jen proto mohl Eduard Urx psát ve své jinak skvělé stati „Filosofie československé vládnoucí třídy“ o existenci pravdy mimo vědomí, o existenci pravdy nezávisle na lidském vědomí,²⁸ místo o existenci zdroje obsahu pravdy, o existenci skutečnosti nezávislé na lidském vědomí. A to je zásadní rozdíl. V prvním případě pokládáme samu hmotnou skutečnost za pravdu, v druhém zdůrazňujeme v plné shodě s Leninem, že obsahem našich pravd je odraz hmotné objektivní skutečnosti.

Jenže chtít proti těmto omylům bojovat zveličováním subjektivního momentu pravdy by bylo vyháněním čerta belzebubem. K tomu, abychom měli co nejpřesnější představu o pravdě jako o filosofické kategorii, nejen nemůžeme, ale ani nesmíme po vzoru profesora Tvrdého upadat do subjektivismu. K tomu, abychom se vyhnuli zmíněnému nebezpečí, postačí, odmítneme-li

všechny vulgárně materialistické tendence v theorii pravdy (už také proto, že ta, jíž jsme se právě obšírněji obírali, může mít subjektivně idealistické důsledky). Subjektivismus Tvrdého můžeme a musíme proto se vši rozhodností odmítnout, protože v jeho zveličení subjektivního momentu pravdy nevidíme jednak naprosto žádné přednosti, jednak toto zveličení považujeme za nepřesné a nesprávné. Je ovšem dobré, můžeme-li je dnes konfrontovat s vědeckým pojetím pravdy, protože nás takové srovnání nutí, jak jsme viděli, ke zpřesnění některých thesů marxisticko-leninské teorie pravdy.

Profesor Tvrdý zdůrazňuje na jednom místě svých „Theorií pravdy“, že se teorie pravdy musí vyhýbat dvěma úskalím, jednak krajnímu agnosticismu a fenomenalismu, jednak mysticismu, t. j. názorům o identitě skutečnosti a pravdy.²⁹ Z této these je možno při dobré vůli vyhmátnout mimo jiné racionální jádro, totiž názor, že za pravdu nelze v žádném případě považovat ani pouze její relativní moment, ani pouze její absolutní moment. To je důležité, i když celkem samozřejmě zjištění o vztahu mezi relativním a absolutním momentem pravdivého poznání.

Tvrdého formulace problému však ukazuje, že její autor nechápe tento vztah dialekticky. Odmítá sice krajní agnosticismus, t. j. názor, že svět je naprosto nepoznatelný, avšak agnosticismus, pokud není krajní, neodmítá. Je vidět, že Paulhan měl pravdu, když vytykal semiotické teorii neurčitost, projevující se u Herberta Spencera v jeho pojmu „Nepoznatelno“. U Tvrdého se projevuje nejen v tom, že neodmítá jiný než krajní agnosticismus, ale také v pojmu „absolutno“, které chápe jako „mezny pojem, když si kriticky uvědomuje hranice . . . poznání“,³⁰ jako něco, co je nám dáno „jen jako poslední tucha, mez, k níž náš život dospívá“ a co „vědecky a přesně . . . postihnouti nelze“.³¹

Profesor Tvrdý pokládá pravdu za r e l a t i v n í a brání se s odvoláním na Höffdinga proti vulgárnímu pojetí této její relativnosti, proti představě, „že je-li pravda relativní, pak není pravdy vůbec. Je-li pravda relativní,“ pokračuje, „to neznamená, že by nebyla pravdou skutečnou, tou se právě jeví svou shodou se skutečností“.³² Ukazuje dále, že „relativnost pravdy neznamená také úplnou subjektivnost pravdy, neboť je-li pravda lidská, neznamená to, že by byla jen lidská a že by nic mimo člověka na jeho pravdu nemělo vlivu“.³³

Přes všechny tyto výhrady nelze však nevidět, že odmítání absolutní pravdy (jako momentu pravdy, vyplývajícího z její objektivnosti a chápaného j e d n a k a především jako neustálý pohyb pravdivého lidského poznání ke skutečnosti, jako neustálé přibližování našeho poznání ke skutečnosti, j e d n a k zcela obecně jako absolutně nekonečný, t. j. v prostoru i v čase nekonečný proces odrážení hmotné skutečnosti, uskutečňovaný hmotou na velmi vysokém stupni její organisovanosti) přivádí profesora Tvrdého k tomu, že zveličuje relativní moment pravdivého poznání. Absolutnost ve vztahu k pravdivému poznání připouští Tvrdý jen v podobě svého „absolutna“ (viz výše), chápaného jako cíl poznání. Protože však musíme odmítnout jako agnostické a nevědecké jeho „absolutno“, odmítáme je zároveň také jako cíl poznání. Tvrdý byl dalek toho, aby pochopil, že každá dílčí pravda je relativní proto, že v ní vedle částice absolutní pravdy chápané ve smyslu právě vyloženém je obsažena také nepravda.

Můžeme tedy shrnout tuto část rozboru zjištěním, že další závažný omyl profesora Tvrdého spočívá v tom, že zveličil relativní moment pravdivého poznání a že naprosto nepochopil dialektiku vzájemného vztahu mezi relativním a absolutním momentem pravdy.

Celou stručnou analysu theorie pravdy profesora Tvrdeho, která má být naším východiskem k rozboru jeho pojetí tak zvané subjektivní a osobní pravdy, můžeme pak uzavřít shrnutím, že jeho theorie pravdy vedle některých konstatovaných kladů trpí těmito závažnými omyly: společnost v jejím vztahu k pravdě pojímá Tvrdý idealisticky, zcela protidialekticky klade nepřekročitelnou hranici mezi jednotlivcem, geniem a celou společností, zveličuje některé subjektivní prvky pravdy a proto v pojetí podstatných znaků pravdy upadá do subjektivismu, nepochopil podstatu objektivního charakteru pravdy a skutečný obsah pojmu objektivní pravda, přecenil relativnost pravdy (a proto si nebyl vědom dialektiky vztahu mezi relativním a absolutním momentem pravdivého poznání).

Téměř všechny tyto závažné omyly jsou zároveň příčinami, proč Tvrdý nejen operuje s pojmem „subjektivní pravda“ a s pojmem „osobní pravda“, ale proč jim věnuje takovou pozornost v některých svých pracích.

Nyní je možno v dalších kapitolách provést rozbor těchto prací nebo jejich příslušných částí. Zároveň budeme moci zaujmout stanovisko k podstatě otázky subjektivní a osobní pravdy.

III.

Otázkou subjektivní a osobní pravdy a problémy s touto otázkou souvisecími se obírá Tvrdý jednak v některých svých článcích a statích, jako „Problém genality“ z roku 1921, „Subjektivní pravda“ z roku 1926, jedna z nejdělejších kapitol jeho „Theorií pravdy“ z roku 1929 a studie „Názory o hrdinství v životě společenském“ z roku 1940, jednak se setkáváme s pojmem subjektivní a osobní pravdy v jeho hlavních syntetických historicko-filosofických pracích, a to jak ve „Vývoji filosofického myšlení evropského“ z roku 1923, tak v obou vydáních „Průvodce dějinami evropské filosofie“ (z roku 1932 a v posmrtném vydání z roku 1947).³⁴

Nejvýstižnější charakteristiku subjektivní pravdy, jak jí rozumí profesor Tvrdý, podává tato jeho these: „Pravda opírající se o jistotu jest pravda subjektivní, činná, kdežto objektivní pravda jest pravda opřená o kriteria bez ohledu na činnost.“³⁵ Na dvou místech svého článku „Subjektivní pravda“ hovoří o tom, že věda objektivní pravdy registruje, že však víra (jistota, která je hlavním znakem subjektivní pravdy) tvoří. Podobně a v podstatě shodně vyznívají i dvě ze tří nebo čtyř základních thesů objasňujících obsah pojmu **o s o b n í p r a v d a**, která má navíc, jak si ukážeme později, ještě jeden nebo dva další podstatné znaky. Z toho důvodu se osobní pravda v duchu pojetí profesora Tvrdeho jeví jako zvláštní případ pravdy subjektivní.³⁶

Tyto dvě these, charakterisující osobní pravdu nejen podobně, ale v podstatě shodně jako výše uvedené these, která vysvětluje obsah pojmu subjektivní pravda, zní: „Hlavní známkou theorie osobní pravdy jest odpor proti v n ě j š í m k r i t e r i í m a z d ů r a ž ň o v á n í o s o b n í j i s t o t y p r a v d y“ a „Pravda osobní není odloučena od činu, čin jest jen p r o j e v e m p r a v d y. Nelze oddělovati pravdy (rozuměj pravdy osobní a subjektivní, pozn. L. T.) od činů.“³⁷

Poté, když v příslušné kapitole svých „Theorií pravdy“ podal výklad o vývoji theorie osobní pravdy od renaissance (za jejíž „originální příspěvek ke kultuře“ považuje objev osobnosti a jejího významu) až do současné doby, a když konstatoval, že zvláště v kruzích uměleckých a u praktiků všeho druhu

nabyla v moderní době theorie osobní pravdy nesmírného významu, doplňuje výše uvedenou charakteristiku osobní pravdy, a tím zároveň z důvodů právě vyložených i pravdy subjektivní těmito slovy: „Osobní pravda jest p r a v d a ž i v o u c í, spojující člověka přímo s činem. Theorie osobní pravdy zdůrazňuje, že pravda, má-li mít v životě význam, musí mu sloužiti, musí nabýti vztahu k naší vůli, státi se o s o b n í v ě r o u. Vždyť jen pevná víra, pevné přesvědčení jde vítězně světem.“³⁸

Ze všech těchto citátů vyplývá, že podle profesora Tvrdého pro subjektivní pravdu (a v uvedeném smyslu i pro pravdu osobní) je typická jednak silná víra v tuto pravdu, jistota a pevné přesvědčení o ní, jednak její aktivnost, její spojení s činy. V předcházející kapitole jsme si uvědomili, že jeden ze závažných omylů theorie pravdy, kterou zastává profesor Tvrdý, bylo zveličování subjektivních prvků pravdy, že víru v pravdivost pravdy vydával za první podstatný znak pravdy. Nemusíme se již proto k tomuto jeho omylu vracet. Stačí jen poznamenat, že právě v něm spatřujeme jednu z hlavních příčin Tvrdého shovívavého a vcelku kladného hodnocení theorie subjektivní a osobní pravdy (i když kladného s jistými výhradami, o nichž se zmíníme později).

Zároveň se však setkáváme s dalším omylem Tvrdého filosofie, a to s jedním z nejzávažnějších. Aktivnost, praktická činnost je podle něho něco, co nemá žádný vztah k objektivní pravdě a co patří k základním rysům pravdy subjektivní a osobní. Tvrdý vychází z názoru, že mezi objektivní vědeckou pravdou a teorií na jedné straně a praktickou činností na straně druhé zeje téměř nepřekročitelná propast.

A právě jednota pravdivé theorie všeho druhu s praxí chápanou vědecky je úhelný kámen marxisticko-leninské theorie pravdy, a nejen theorie pravdy. Tvrdý to buď nevěděl, nebo nechtěl vědět. Kdyby to byl věděl, byl by musel ve své studii o „Theoriích pravdy“ podstatně přepracovat a hlavně doplnit svou klasifikaci teorií pravdy:

Svůj pokus o třídění teorií pravdy začíná Tvrdý připomínkou Russelova názoru, že velká většina sporů v teorii pravdy spočívá v tom, že se dostatečně nerozlišuje vlastní podstata pravdy od jejích kritérií.³⁹ Tvrdý sám si je vědom nutné jednoty obou těchto stránek pravdy.⁴⁰ Svě třídění teorií pravdy však přesto založil na rozlišení těchto stránek.

A tak prvním druhem teorií pravdy jsou podle něho theorie pravdy vycházející z podstaty pravdy, dalšími pak theorie vycházející z kritérií. Vidí proto druhý druh teorií pravdy v teoriích vycházejících z t. zv. objektivních kritérií (zde má na mysli jen formálně logické kritérium, a proto sem zařazuje teorii konsistence a všechny objektivně idealistické a podobné theorie), třetí druh teorií pravdy vidí v teoriích vycházejících ze subjektivních kritérií (sem řadí pravdu osobní), a konečně čtvrtý druh vidí v teoriích vycházejících z tak zvaných praktických kritérií, t. j. v pragmatismu a ve Vaihingerově teorii fikcí, která je v některých směrech s pragmatismem spřízněna.

Zcela jinak by muselo vypadat třídění teorií pravdy u prof. Tvrdého, kdyby byl jeho autor vycházel z toho, že vědecká může být pouze ta theorie, která zkoumá podstatu pravdy, která zkoumá pravdu jako proces přibližování našeho poznání ke skutečnosti atd. a která současně přihlíží k významu praxe v marxisticko-leninském pojetí obsahu tohoto pojmu jako skutečně objektivního kritéria pravdy, té praxe, která je také východiskem, základem a cílem pravdivého poznání.

Jednak by musel daleko důkladněji prozkoumat všechny materialistické

theorie pravdy v dějinách lidského myšlení a nespokojit se jen letmou zmínkou o některých z nich při rozboru tak zvané realistické teorie pravdy, jednak, a to především, musel by marxisticko-leninskou teorii pravdy zařadit do svého přehledu jako zvláštní druh teorie pravdy, který představuje sice výslednici všeho dosavadního řešení této theoretické otázky, který však je zároveň kvalitativně naprosto odlišný a jediný důsledně vědecký druh teorie pravdy.

Profesor Tvrdý však nedovedl vystoupit ze své odborně filosofické slupky, zpevněné celkovou společenskou, zvláště pak politickou situací předmnichovské republiky, vyplývající ze společensko-hospodářské struktury tohoto státu. V takových podmínkách nepokládal Tvrdý za nutné podrobně studovat marxistická filosofická díla. Přiznával, že marxistickou filosofií studoval především z Masarykovy „Otázky sociální“; jenom zběžně se seznámil s Engelsovým „Anti-Dühringem“. Nepochopil ani podstatu leninské etapy ve vývoji marxistické filosofie, zvláště gnoseologie (o ní viz dále), ani to hlavní z Marxových „Thesí o Feuerbachovi“. Nechápal proto ani skutečný obsah pojmu praxe; praxi chápal v podstatě v jejím pragmatistickém pojetí. Musíme však kladně hodnotit tu skutečnost, že ostře odmítl pragmatistickou teorii pravdy,⁴¹ která pojímá pravdu jako praxi rovnající se užítku, prospěchu jednotlivce nebo úzké skupiny lidí. Nechápal-li však profesor Tvrdý skutečný obsah pojmu praxe, pak ani nemohl v praxi vidět kritérium pravdy.

Přitom Tvrdý zdůrazňoval, a to představuje první jeho zásadní výhradu k teorii subjektivní a osobní pravdy, že je třeba tyto pravdy doplňovat objektivními kritérii. Jenže jeho tak zvaná objektivní kritéria, která byla konec konců pouze formálně logická, byla v podstatě zase jenom subjektivní. Je ovšem nesporné, že jako ochrana proti iracionalismu všeho druhu představuje důraz i na takto pojatá objektivní kritéria výrazně pokrokový rys Tvrdého filosofie.

Další výhrada Tvrdého proti teorii tak zvané subjektivní a osobní pravdy spočívá v jeho poukazu na nebezpečí, které nutně musí vyplynout z každé takové subjektivní a osobní pravdy, není-li doplňována pravdou objektivní. Také z toho, že Tvrdý klade objektivní pravdu vedle pravdy subjektivní⁴² a že si není vědom úlohy praxe jako objektivního kritéria pravdy, vyplývá to, co už víme z předcházejícího rozboru, že mu totiž nebyl znám skutečný obsah pojmu objektivní pravda.

Pokusme se však najít v jeho pracích všechny hlavní myšlenky, které v jakémkoli smyslu vyzvedávají význam praktické činnosti, která, chápeme-li ji ovšem správně, je jediným kritériem objektivní pravdy.

Tvrdý především shodně s Masarykem ukazuje na význam drobné každodenní práce. V článku „Subjektivní pravda“ píše o „množství malých lidí činu“,⁴³ máje na mysli právě důležitost této drobné každodenní práce. Jenže Tvrdý si nijak neuvědomuje, že výrobní činnost těchto drobných lidí činu je hlavní formou té praxe, která je kritériem objektivní pravdy. Profesor Tvrdý však jde dále. Ne ovšem ještě obecně pro tento svět, ale pro „budoucí socialistický svět“ požaduje nový typ lidí, kteří budou theoretiky nadanými „praktickou intuící“ a kteří budou umět „vedle své přesné theoretické práce vhodně zasahovati do života“, takže se jim „stane život vědou a uměním“.⁴⁴

Vidíme, že profesor Tvrdý, jehož jedním z hlavních nedostatků v pojetí tak zvané subjektivní a osobní pravdy je odtrhávání objektivní vědecké pravdy a teorie od praktické činnosti, je si vědom nutnosti jejich sepětí, i když

předpokládá, že se tak obecně může stát až v budoucí socialistické společnosti.

V uvedeném článku i na jiných místech svého díla Tvrdý vyjadřuje názor, že v současné době a v minulosti byly výjimečnými vzory takových lidí budoucího světa vynikající jedinci, a za takové pokládá Tvrdý z velikánů našich dějin Chelčického, Komenského, Palackého, Havlíčka a j.

To však už souvisí s tím, co je typické pro osobní pravdu a čím se stává v duchu pojetí profesora Tvrdého osobní pravda zvláštním případem pravdy subjektivní³⁶ a konec konců i s tím, proč Tvrdý naprosto chybně pokládal Leninovu teorii pravdy za teorii pravdy osobní.

IV.

Pod pojmem osobní pravda nechápe profesor Tvrdý jenom pravdu spjatou jednak s vírou, s osobní jistotou a s pevným přesvědčením, jednak spojenou s aktivitou, s činy, s úspěšnou činností různého druhu; to jsou sice také znaky osobní pravdy a dokonce nejdůležitější, ale ovšem ty ještě nečiní z osobní pravdy zvláštní případ pravdy subjektivní.³⁶ Pro osobní pravdu je typické, že „jest vlastně o s o b n í m h r d i n s t v í m, jest přístupna jen vynikajícím individuím a nepotřebuje tudíž kritérií a pracného zkoumání v jednotlivostech“.⁴⁵ V jedné z dalších thesí uvádí Tvrdý konkrétně, o jaké hrdinství jde. Napsal: „Hrdina politický, státník, dobyvatel má pravdu a ne učenec hledající pravdu podle logických kritérií ve své pracovně. Rovněž básník, umělec má pravdu, neboť jeho pravda není oddělena od života, splyvá u něho s tvořením.“⁴⁶ Osobní pravda je tedy, stručně řečeno, pravda vynikajících jedinců, pravda geniů.

Geniologii se Tvrdý obíral častěji, především však v článcích a studiích, které jsem uvedl na začátku třetí kapitoly. Zvláště ve studii „Názory o hrdinství v životě společenském“ velmi pečlivě shromáždil a stručně rozebral téměř všechny názory na hrdinu a genia od začátku lidských dějin až do současné doby.

A právě u hrdinů, u geniů, u vynikajících lidí činu vidí profesor Tvrdý, že nejsou nahlodáni pochybnostmi objevovatelů objektivních pravd, ale že věří v sílu svých pravd, aby mohli uskutečnit své veliké činy. Takový veliký „muž činu jest jediný, který tvoří historii“;⁴⁷ dějiny podle něho tedy tvoří vynikající jedinci, velké osobnosti.

Na první pohled je jasné, že autor těchto myšlenek ulpívá na povrchu věcí, že se mu nedaří vystihnout podstatu jevu, že vytrhuje jednotlivé jevové stránky skutečnosti z jejich souvislosti s tím nejpodstatnějším. Nevidí, že všechno to vyplývá z objektivního charakteru všech skutečných pravd vynikajících jedinců. Nevidí, že záleží především na tom, zda a nakolik byla a je pravda vynikajících osobností pravda objektivní.

Vidí, že vynikající jedinci hráli a hrají jistou úlohu v dějinách, ale neříká za jakých podmínek. Vidí jejich víru, jejich přesvědčení o vlastní pravdě, ale neptá se, odkud tato jejich víra, tato jejich jistota pramení. Vidí jejich úspěšné velké činy, ale nezkoumá, proč těchto velkých úspěchů bylo dosaženo. Nebudeme na všechny tyto profesorem Tvrdým nepoložené, a proto ani nezodpověděné otázky podrobně odpovídat. Odpovědi jsou konečně známy z marxisticko-leninské teorie. Ždůrazníme jen, že závisí hlavně na stupni o b j e k t i v n o s t i pravdy každého vynikajícího jedince, a proto i na tom, zda dříve nebo

později, tak nebo onak bylo dosaženo toho, aby se takováto pravda stala majetkem širokých, milionových mas, těch „malých lidí činu“, kteří jsou skutečnými tvůrci dějin (ať už se takových pravd zmocňují přímo, nebo s nimi jen počítají ve své činnosti), abychom mohli vůbec u takového jedince mluvit o jeho věře ve skutečnou p r a v d u, o opravdu v e l i k ý c h činech a o j i s t é m jeho příspěvku k vývoji dějin lidské společnosti.

Jestliže si toto neuvědomíme, pak lehce budeme p r a v d u, i když osobní, hledat — a třeba říci, že profesor Tvrdý to v podstatě činí — i tam, kde se setkáváme s utkvělými představami, s pevnou vírou a s nezlomným přesvědčením bláznů a šilenců, i tam, kde jde o různé herostratovské „velké činy“, o fašistický pochod na Řím, o rozpoutání druhé světové války a pod., tedy také tam, kde jde o činy nepřispívající pozitivně k pokrokovému vývoji lidské společnosti.

Jenže takovéto pravdy nejsou vůbec žádné pravdy, a proto to nejsou ani osobní pravdy.

Pravdu neměl v tom podstatném a hlavním ani Mussolini, jemuž věnoval Tvrdý zvláštní odstavec v jedné ze svých prací,⁴⁸ protože fašismus byl a je ideologií a politickou praxí nejreakčnějších sil společnosti, ani zločinec Lecián, jehož jméno vyslovuje Tvrdý naprosto neuváženě a beztaktně zároveň s jménem Janošikovým. Pravdu neměl Hitler, pravdu nemají imperialisté marně se pokoušející obnovit kapitalistické pořádky v socialistických státech a bez úspěchu se snažící zastavit národně osvobozenecký boj v Asii a v Africe. Pravdu v tom podstatném neměl ani Masaryk, ať už subjektivně jeho úmysly byly jakékoli (existují dostatečně zdůvodněné názory, že vědomě a záměrně jednal tak, aby prospěl buržoasii a poškodil zájmy širokých mas pracujících), protože jeho nejdůležitější „pravdy“ byly objektivně nepravdivé a jeho nejdůležitější činy směřovaly proti všeobecné tendenci společenského vývoje koncem XIX. století a na začátku století XX.

V této souvislosti se již můžeme zastavit u názoru profesora Tvrdého, že Leninova pravda byla a je také o s o b n í pravda.⁴⁸

Leninova pravda byla a je nesporně p r a v d a, a to z důvodů, které není třeba na tomto místě uvádět, hlavně proto ne, že jsou všeobecně známy. Jak však došel Tvrdý k názoru, že jde o pravdu o s o b n í?

Už z výkladu o nedostatečích Tvrdého třídění teorií pravdy vyplývá, že leninská teorie pravdy, pokud ji vůbec znal, se mu do jeho schematu nikam jinam nehodila. On jenom věděl, že Lenin vystupoval vždy jako člověk hluboce přesvědčený o pravdivosti marxistické teorie a jako člověk jistý svou pravdou. Věděl, že Lenin byl vůdcem strany, která nejen provedla první úspěšnou socialistickou revoluci, ale která ji v boji proti kontrarevoluci a intervenci také uhájila, že byl úspěšným sovětským státníkem.

Tyto jeho — možná ještě skromnější, vcelku však velmi povrchní — znalosti o Leninovi způsobily, že si zkonstruoval po Masarykově vzoru s v ů j r o z d í l mezi Marxem a Leninem. Napsal o tom: „Marx mu (Leninovi, pozn. L. T.) tvoří sice evangelium, ale chybí mu Marxova stránka vědecká . . .“⁴⁹ Ti, kdož dneska znají hloubku a rozsah Leninova díla, vědí nejlépe, jak se Tvrdý mýlil.

V Leninově revoluční aktivitě, kterou nazývá „neohlédavým revolučním aktivismem“,⁵⁰ vidí Leninovu příbuznost s Bakuninem. Takovýto názor byl jednak nesporně důsledkem jeho naprosté neznalosti nejen leninismu, ale také podstaty a dějin anarchismu, jednak však ukazuje až příliš jednoznačně třídní posici profesora Tvrdého. Na věci nic nemění skutečnost, že Tvrdý tuto třídní

posici zaujímal v domněni, že jde o jedinou pravdivou posici. Tento jeho hluboký omyl činil z jeho hlasu, z jeho filosofie nástroj mnohonásobně prospěšnější zájmům buržoasie a mnohonásobně škodlivější nejen zájmům proletariátu, ale celkového pokrokového vývoje naší společnosti, než kdyby šlo o postoj otevřeného nepřítelů dělnické třídy.

Je zajímavé, že Tvrdý, který téměř všechna svá tvrzení dokládá literaturou, který při výkladu názorů mnohých autorů je nejen objektivní (ve smyslu nezaujatosti), ba někdy dokonce objektivisticky bezzubý, najednou při rozboru Leninovy domnělé osobní pravdy svá tvrzení ničím nedokládá a nedokazuje, prostě a jednoduše své nepravdy dogmaticky tvrdí a bezohledně útočí. To velmi názorně ilustruje jeho domnělou objektivnost při rozboru Leninovy teorie pravdy.

Ve skutečnosti však Lenin nebyl stoupenec žádné teorie osobní ani subjektivní pravdy. Lenin jen vycházel z jednoty teorie a praxe. Především z jednoty revoluční teorie a revoluční praxe a naprosto pevně, přímo skálopevně byl přesvědčen o tvůrčí aktivitě širokých lidových mas, zvláště pak dělnické třídy. Nebyl ani stoupenec, ani hlasatel žádné subjektivní nebo osobní pravdy, protože vždy zdůrazňoval, že každá pravda, je-li skutečnou pravdou, musí být pravdou objektivní. Právě v objektivnosti pravdy viděl její absolutní moment. V tom, že poznává lidský subjekt, t. j. v podstatě vždy jednotlivé osoby a určité generace, jež byly a jsou vždy v mnohých směrech nedokonalé a jejichž pravdivé poznání je proto nutně doprovázeno různými subjektivními prvky, a dále v tom, že praxe ve své funkci kritéria pravdy se jeví nejen jako něco absolutního, ale zároveň též jako něco relativního, spatřoval Lenin hlavní příčiny toho, proč v každé jednotlivé pravdě, na každém stupni vývoje pravdy jako nekonečného procesu odrážení objektivní skutečnosti existuje i moment relativní. Přitom neopomíjel vždy zdůrazňovat, že v každé relativní pravdě je obsaženo zrnko pravdy absolutní.

Leninská teorie pravdy je vyšší etapa té marxistické teorie pravdy, kterou nalézáme na různých místech Engelsových prací. Leninovo rozpracování marxistické teorie pravdy vidím především v nově položené a řešené otázce absolutního a relativního charakteru praxe jako kritéria pravdy a v preciznější formulaci téměř všech otázek souvisících s dialektickou jednotou relativního a absolutního momentu pravdy. Označování této leninské teorie pravdy za teorii pravdy osobní nebo subjektivní odporuje zcela skutečnosti a je proto nepravdivé a nevědecké.

Zvláštní pozornosti si zaslouží stý prvý odstavec Tvrdého „Teorii pravdy“. V něm Tvrdý dovozuje, že v SSSR a ve fašistické Itálii, kde prý „princip absolutní osobní pravdy zvítězil, jest vyloučena demokratická svoboda projevu mínění a tak novým osobním pravdám nezbude v budoucnosti nežli novými boji, boji krutějšími překonávati osobní pravdu“. To prý vytyčuje perspektivu věčné války a tato válka je v rozporu „s celým duchem naší doby, který naopak směřuje k soustavnému odstraňování bojů a k upevňování míru, jenž je zárukou svobody mravního individua a jeho tvoření“.⁵¹

Dějinný vývoj od roku 1929, kdy Tvrdý napsal tato slova, až do dneška dokázal zcela přesvědčivě, že stejné hodnocení fašistické Itálie a Sovětského svazu v této věci bylo naprosto umělé a nesprávné. Přitom nelze nevidět, že Tvrdého slova do jisté míry a v jistém smyslu dobře charakterisovala situaci a další osudy Itálie Benitů Mussoliniho.

Pokud jde o Sovětský svaz, je třeba zdůraznit, že šlo se strany profesora

Tvrďého o jeden z jeho největších omylů. Očernování Sovětského svazu vyplývalo u něho především z naprostého nepochopení podstaty socialistické demokracie. Spolu s většinou vysokoškolské inteligence předmnichovské republiky byl Tvrďý jako pravicový sociální demokrat zatížen představou, že socialismus, jak byl budován a vybudován v Sovětském svazu, je v rozporu s demokracií.

K tomu, aby pochopil socialistický demokraticismus diktatury proletariátu, chybělo mu především poznání podstaty buržoasní diktatury. Tvrďý nebyl ani zdaleka s to podívat se dostatečně kriticky na buržoasní demokraticismus. A přece stačilo lépe se dívat kolem sebe a zamyslet se nad společenským zřízením předmnichovské republiky i jiných buržoasně demokratických států, aby každý důsledně myslící člověk odsoudil politický režim těchto zemí; nutnou podmínkou takového kritického hodnocení však bylo a dodnes je, aby se opustila buržoasně třídní posice, aby se přešlo na stranu pracujících. Tuto podmínku Tvrďý nesplnil. Proto neviděl, že pro státní zřízení v takových zemích nejsou charakteristická různá formálně právní ustanovení, která deklarativně přiznávají práva lidu, nýbrž to, že lid nemá reálné možnosti těchto svých formálních práv plně využívat ve svém zájmu a ke svému prospěchu a že celková politika ve státě slouží zájmům měšťáků. Tvrďý neviděl, že každý režim diktatury buržoasie, i nejdemokratičtější, ve větší nebo menší míře odstraňuje masy dělníků, rolníků a drobné inteligence od aktivní účasti na každodenním řešení politických a hospodářských otázek země. Profesor Tvrďý si některé právní a politické formy buržoasního demokraticismu zidealizoval a zabsolutnil. Nedovedl si na př. představit demokracii jinak než jako spjatou s existencí mnoha politických stran. Neviděl, že diktatura buržoasie, třebaže má poněkud jiné formy, zůstala diktaturou buržoasie i v zemi, kde vládla jen jedna politická strana — ve fašistické Itálii, kdežto v Sovětském svazu, kde sice existovala a existuje také jen jedna politická strana (ovšem zcela jiného druhu), jde o podstatně odlišný, kvalitativně zcela jiný stát, o skutečnou vládu pracujících v zájmu pracujících. Tvrďý tedy shledával u fašistické Itálie a Sovětského svazu některé formálně stejné znaky [jedna strana, vedoucí političtí činitelé jsou pevně přesvědčeni o „pravdivosti“ svých hledisek (i když skutečně pravdivými mohou být jen zásadní hlediska těch politiků, kteří nejsou v rozporu s pokrokovou tendencí společenského vývoje) vysoká aktivnost], nechápal však zásadní rozdíl v samé podstatě zřízení těchto dvou států. Nechápal rozdíl mezi diktaturou buržoasie, a to ani tou relativně nejdemokratičtější, na jedné straně a diktaturou proletariátu, socialistickým demokraticismem na straně druhé.

Na rozdíl od buržoasní demokracie je pro socialistickou demokracii typická vysoká tvůrčí a politická aktivita nejširších lidových mas zbavených kapitalistického vykořisťování. Socialistická demokracie si vytýčuje úkol přitáhnout co nejvíce lidí nejen k zákonodárné, ale i k výkonné politické činnosti. Socialisticko-demokratická společnost dále na rozdíl i od nejdemokratičtější buržoasní společnosti zajišťuje, aby nejen volení zástupci v nejvyšším zákonodárném sboru, ale všechny orgány lidové moci, lidového státu důsledně hájili zájmy lidu proti zájmům eventuálních zbytků bývalých privilegovaných tříd doma i proti zahraničním hrozbám se strany státně organizované buržoasie, se strany světového kapitálu.

To ovšem naprosto neznamená, že by v socialisticko-demokratické společnosti nemohlo docházet k chybám. Docházelo k nim, dochází a bude docházet, a to i k takovým, které mívají vážné politické a hospodářské důsledky. Jenže

pro boj proti nim má socialistická demokracie dostatek svých vlastních sil, obsažených v samém systému socialistické demokracie, především pak tyto prostředky: rozšiřování a důsledné uplatňování principu kolektivního vedení, další zvyšování pracovní a politické aktivity lidu na základě neustálého růstu jeho životní úrovně, opírajícího se o budovatelské hospodářské úspěchy — další zdokonalování a prohlubování socialistické demokracie, další demokratizaci hospodářského, politického a kulturního života.

Jako byl a je buržoasně-demokratický vzor, který se lidem, jako byl Tvrdý, zdá být ideálem vši demokracie, naprosto nepotřebný pro SSSR, je stejně tak nepotřebný i pro naši lidově demokratickou zemi. Přitom jde o to, aby docházelo nejen k rozvoji nějaké jednotlivé „mrvní osobnosti“, ale především, aby úspěšně probíhal pokrokový vývoj v celé společnosti. To je pro nás jednak zárukou toho, že maximálně přispíváme k dosažení trvalého míru ve světě, jednak také zárukou svobody nejen jedné nebo několika osobností, ale všech „mrvních individuí“ a jejich tvoření.

To je, stručně řečeno, naše objektivní pravda, v níž věříme a kterou také svými činy přeměňujeme ve skutečnost. Tato naše pravda — stejně jako ostatní dílčí pravdy společenských věd a jako všechny pravdy věd přírodních — není pravda subjektivní, ani není jenom osobní pravda nějaké vynikající osobnosti.

Každá pouze subjektivní a pouze osobní pravda je vlastně nepravda. Je sice obecně známo, že pravdy, jak napsal Aristoteles, nejen nikdo „nemůže úplně dosíci“, ale že se pravdy také nemůže nikdo ani „zcela chybiti“.⁵² V každé nepravdě je obsaženo také zrníčko pravdy. Jenže tato skutečnost nás nesmí přimět k tomu, abychom dělali z černého bílé, abychom neviděli, že převážně subjektivní a převážně osobní pravda je ve skutečnosti nepravda.

Proto marxisticko-leninská theorie pravdy odmítá jak pojem pravdy subjektivní, třebaže přiznává, že u každé pravdy můžeme najít subjektivní prvky a jistou subjektivní stránku, tak i pojem pravdy osobní, třebaže nepopírá, že u vynikajících osobností nalézáme některé subjektivní momenty pravdy v míře obzvláště nápadné. Avšak žádná tak zvaná subjektivní nebo osobní pravda není pravda, není-li to pravda objektivní.

To ovšem neznamená, že bychom v charakteristikách různých filosofických škol v dějinách filosofie nemohli obou pojmů jako pojmů historických a v těchto školách běžných používat.

Je jasné, že mnozí iracionalisté a subjektivní idealisté se bez pojmu subjektivní pravdy neobejdou, protože je pro ně skutečná objektivní pravda nemyslitelná. To ovšem nezbavuje historika filosofie povinnosti, již si nebyl profesor Tvrdý vždy plně vědom, ukazovat, že taková subjektivní pravda, jejíž theorie je zbudována na chybném předpokladu a na chybném nepravdivém východisku příslušné iracionalistické nebo subjektivně idealistické filosofie, je vlastně nepravda nebo jen něco méně než polopravda.

A podobně je to s pojmem pravdy osobní.

Již ke konci feudalismu se zrodila theorie dvojí pravdy, jejíž zárodky je možno ovšem najít už v dobách daleko dřívějších a s níž se od té doby setkáváme v různých podobách u různých filosofů. Tato theorie představovala mezi jiným také prostředek, s jehož pomocí se někteří myslitelé bránili proti persekuci se strany všemocné církve. Zároveň však třeba mít za to, že u většiny stoupenců theorie dvojí pravdy šlo o noetické řešení rozporu mezi jejich náboženskou vírou a vědecky zjištěnými pravdami, že tedy většina

jich byla o pravdivosti této teorie přesvědčena. Projevem a zároveň důkazem přitažlivosti a životnosti této chybné teorie nesporně je to, že si někteří lidé ještě v dnešní době a v našich podmínkách, kdy nikdo žádnou církevní persekuci ohrožen není, řeší s pomocí této teorie svůj poměr k náboženství. Musíme proto v dějinách filosofie vycházet z toho, že většina stoupenců této teorie skutečně věřila, že jedny osoby nebo jedny a tytéž osoby jako vědci mají jednu pravdu a že jiné osoby nebo jedny a tytéž osoby mohou mít a mají druhou náboženskou pravdu; mnozí skutečně věřili, že oba druhy těchto pravd jsou pravdy, i když si vzájemně odporují.

Jen v této atmosféře se mohlo zrodit kantovské, ve své době nejnovější vydání teorie dvojí pravdy, jak na to výstižně ukázal Plechanov.⁵³ Jedněmi pravdami jsou podle Kanta pravdy o jevech, fenomenech, jejichž objevování je úkolem vědy, kdežto pravdy o podstatě „věci o sobě“, b noumenech jsou pouze záležitostmi víry. V tomto smyslu splnil Kant svůj úkol, který charakterisoval v jedné z předmluv ke své „Kritice čistého rozumu“ známou větou: „Ich muszte . . . das Wissen aufheben, um zum Glauben Platz zu bekommen.“⁵⁴

„Moderní“ idealismus to ovšem dotáhl tak daleko, že absolutně relativisticky tvrdí, že každý člověk má svou osobní pravdu. V tomto duchu dokonce někteří historikové filosofie (a mezi nimi i Josef Tvrđý) interpretují — podle mého názoru nesprávně — první a jedinou dochovanou větu z Protagorova spisu „Pravda“ (*Ἀλήθεια*): „Člověk je měrou všech věcí, jsoucích že jsou, nejsoucích že nejsou.“⁵⁵ Domnívají se, že už sofisté měli za to, že ne člověk (jako rod), nýbrž každý jednotlivec, každá osoba má svou osobní pravdu.

Je jasné, že při charakteristice škol, které zastávají takové názory, nutno užívat pojmu subjektivní nebo osobní pravda. Jsou-li jejich stoupenci přesvědčeni, že každý člověk má svou osobní pravdu, pak s tím větším odůvodněním se cítí někteří filosofové oprávněni označovat za osobní pravdu pravdu úspěšných jedinců, geniů, velikánů veřejného života, vědeckého a uměleckého světa.

Jenže i zde platí to, že je nutno u každé důsledně subjektivistické a relativistické školy odhalovat jejich chybné filosofické hledisko a ukazovat, že o jedné a téže věci, o jednom a témž jevu může skutečně pravdivě vypovídat jen jedna jediná pravda. Profesor Tvrđý však místo toho napsal nekritický nebo jen nedostatečně kritický článek o subjektivní pravdě, v „Theoriích pravdy“ věnoval jednu z nejdleších kapitol velmi shovívavému výkladu teorie osobní pravdy a ve svých hlavních historicko-filosofických pracích různé teorie subjektivní pravdy většinou pouze interpretuje.

Je bezvýhradně třeba ukazovat, že každá pravda, je-li to skutečná pravda, je pravda objektivní. Ojedinele se vyskytne mezi marxisty problém, zda by se nemělo vůbec přestat mluvit a psát o „objektivní pravdě“, protože prý taková formulace vzbuzuje dojem, že existuje také pravda subjektivní. Na příklad soudruh Krüger ve své recenzi jedné Schaffovy gnoseologické práce doporučuje, aby se místo „objektive Wahrheit“ používalo důsledně obratu „Objektivität der Wahrheit“, neboli jinak řečeno, aby se místo adjektiva užívalo substantiva.⁵⁶ Já se však domnívám, že se tím problémem nevyřeší, protože někdo by mohl přijít s námitkou, že i ta „Objektivität der Wahrheit“ vzbuzuje dojem, že naprosto stejně existuje „Subjektivität der Wahrheit“, která sice, jak jsme ukázali, existuje, ale jen ve významu subjektivních prvků pravdy, jen ve významu určitých subjektivních stránek pravdy, tedy ve zcela jiném významu, než v jakém běžně užíváme pojmu subjektivnost, klademe-li jej v dějinách filo-

sofie do polárního protikladu k pojmu objektivnost. Nejlepším řešením je podle mého názoru systematické a důkladné vysvětlování obsahu pojmu objektivní pravda. Ze správného pojetí objektivní pravdy pak zcela jednoznačně vyplývá, že pojem subjektivní a osobní pravdy je v marxistické filosofii (s výjimkou dějin filosofie) nejen zbytečný, ale zcela chybný.

V.

V závěru je nutno především doplnit přehled závažných omylů v Tvrděho teorii pravdy (uvedených na konci druhé kapitoly) výčtem dalších zásadních omylů profesora Tvrděho.

Třebaže profesor Tvrdý měl, jak jsme ukázali, své výhrady k teorii subjektivní a osobní pravdy, přece jen ve svém pojetí této teorie sdílí závažné omyly jejích autorů a stoupců: odtrhuje pravdivé poznání (i vědecké a teoretické) od praktické činnosti, dopustil se podstatných chyb při svém pokusu o třídění teorií pravdy, domnívá se, že dějiny tvoří vynikající jedinci, za pravdu, i když osobní, považuje nejen vyloženou nepravdu reakčních politiků, ale dokonce i nepravdu zločinců; bez důkladného rozboru a znalosti Leninova filosofického díla a jen proto, že to odpovídá jeho třídění pravdy a jeho naprosto chybnému pojetí osobní pravdy, vydává leninskou teorii pravdy za teorii pravdy osobní a konečně zcela nekriticky používá pojmů subjektivní a osobní pravda. Kromě toho třeba dodat, že nepochopil podstatu sovětské socialistické demokracie a očerňoval Sovětský svaz, třebaže od druhé poloviny třicátých let byl pro jakousi lidově frontovskou spolupráci (zdola) všech protifašistických sil ve vnitropolitickém i v mezinárodním měřítku.

Profesoru Tvrděmu se vcelku nepodařilo rozbít pevný krunýř, do něhož sevřela jeho filosofii politická atmosféra, v níž žila a pracovala většina vysokoškolských učitelů za předmnichovské republiky. Přežilý kapitalistický řád této republiky a politika tehdejší československé vládnoucí třídy vtiskly jeho filosofii její celkový ráz a v podobě uvedených závažných omylů zanechaly v ní své nesmazatelné stopy.

Dopustili bychom se však hrubé chyby, kdybychom neviděli některé pokrokové, ba někdy až materialistické prvky v jeho teorii pravdy a v jeho noetice, jak jsme na ně ukázali v této stati; byly jistě odrazem celkové pokrokové tendence každého poctivého českého pracujícího člověka, jímž Tvrdý přes všechny své omyly nesporně byl.

Rozbor Tvrděho teorie pravdy i jeho pojetí pravdy subjektivní a osobní nám poskytl příležitost ukázat na některé subjektivní prvky a stránky pravdy, které představují sice nepodstatný znak pravdy, které však bývají zcela neprávem úplně opomíjeny. V boji proti chybám a omylům v Tvrděho noetice a teorii pravdy jsme byli nuceni se pokusit o zpřesnění formulací některých тезис marxisticko-leninské teorie poznání, zvláště pak teorie pravdy (o podstatě teorie odrazu, o absolutní pravdě, o objektivnosti pravdy, o vztahu relativního a absolutního momentu pravdy a j.).

Na sám závěr bych chtěl ještě poukázat na to, že se podle mého názoru nesmíme smířovat s tím, že profesora Tvrděho označíme nálepkou „positivista“, tím spíše ne, že téměř veškerá dosavadní marxistická kritická literatura o pozitivismu naprosto nebo téměř vůbec nepostihuje ten druh pozitivismu, jehož stoupcem Tvrdý byl. Nestačí konstatovat, že byl proti marxismu

a že proto byl nevědecký. Nestačí to tím spíše, že poměrně dost našich současnůků bere do rukou některé z jeho prací. Je třeba jeho filosofii kritizovat.

Na první pohled se může zdát celkem zbytečně vracet se k filosofii a myšlenkám, které překonal nejen vývoj filosofie, ale sám život. Mohlo by se zdát, že je prospěšnější kriticky rozbírat díla významnějších představitelů nemarkvistické filosofie, než byl profesor Tvrdý, třeba díla Hegelova nebo spisy Ernsta Macha. Je však všeobecně známo, že kritickou analýzu toho hla v ního a podstatného v Hegelově díle podali Marx a Engels a že Machovu filosofii podrobil úspěšně kritice Lenin. Připomínám-li to, nechci tím rozhodně říci, že by nebylo prospěšné pokračovat v tom, co započali klasikové. Na druhé straně však nemůžeme nevidět, že filosofii Tvrdého dosud nikdo kriticky nehodnotil.

Mám za to, že je třeba pokračovat v tom, co ke konci předmnichovské republiky začal Eduard Urx svou pozoruhodnou a svéráznou recensí Tvrdého „Logiky“.⁵⁷ A to nejen proto, že ještě dnes někteří naši spoluobčané seznamují se s některými pracemi profesora Tvrdého, ale především proto, že dodnes v hlavách mnohých našich lidí žijí, ať si to uvědomují nebo nikoli, různé kriticko-realistické, pozitivistické přežitky a představy, zcela chybné názory na zásadní filosofické problémy, a tedy i na takový ústřední filosofický problém, jakým je otázka p r a v d y jako filosofické kategorie.

Prosinec 1956.

P o z n á m k y

¹ Z toho mála marxistické literatury o kritickém realismu lze uvést heslo „Kritický realismus“ ve Stručném filosofickém slovníku (redakce M. Rozentála a P. Judina, SNPL, 1955), v němž se však podle mého názoru, nesprávně píše o kritickém realismu jenom jako o filosofické škole USA, dále některé partie z práce Jána Bodnára, O súčasnej filozofii v USA, některé články téhož autora ve Filozofickém časopise (SAV) a konečně různé články v sovětském časopise Voprosy filosofii. Všechny tyto články si však všimají převážně nejreaktějších stránek kriticko-realistické filosofie.

² Josef Tvrdý, Theorie pravdy, Sborník filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě, roč. VI (1929), č. 51 (2), str. 66 (50). U stránek této práce je vždy v závorce uvedeno stránkování na dolním okraji stránky.

³ Josef Tvrdý, Průvodce dějinami evropské filosofie, II. vydání, Brno 1947, str. 13.

⁴ Viz Josef Tvrdý, Theorie pravdy (viz pozn. 2), str. 89—105 (73—89) a Josef Tvrdý, Subjektivní pravda, Naše doba, roč. 1926 [(ne roč. 1925, jak bylo mylně uvedeno v „Theoriích pravdy“ pod čarou na str. 72(56)], str. 159—163.

⁵ Josef Tvrdý, Subjektivní pravda (viz pozn. 4), str. 163.

⁶ Srovnej Josef Tvrdý, Theorie pravdy (viz pozn. 2), str. 44 (28) a odst. 28, 29, 32 a 33.

⁷ Vl. I. Lenin, Materialismus a empiriokriticismus, IV. kap., § 6.

⁸ Srovnej Josef Tvrdý, Theorie pravdy (viz pozn. 2), str. 41(25).

⁹ P. A. Maňkovskij, Kategorie „věc“ a „vztah“ v Kapitále K. Marxe, Voprosy filosofii, 1956, č. 5, str. 46—59. Srovnej zvláště větu: „Marx geniálně odhalil smysl formule: ‚obecné se projevuje v jedinečném‘, konstatovav, že obecné se projevuje skrze (prostřednictvím) vztahu jedinečného k jedinečnému, prostřednictvím takového vztahu, kdy jedno jedinečné vystupuje jako ekvivalent druhého...“ str. 58—59. Přeložil L. T.

¹⁰ Josef Tvrdý, Theorie pravdy (viz pozn. 2), str. 44 (28). Proložená slova jsou v originále vytyčena petitem; to platí o všech dalších citátech z této práce.

¹¹ Je třeba poznamenat, že se Tvrdému nepodařilo vyvrátit Paulhanovy námitky proti semiotické teorii, zvláště ne v tom případě, domyslíme-li tyto námitky do všech důsledků. (Neurčitost semiotické teorie a důkaz této neurčitosti na Spencerově pojmu „Nepoznatelné.“) Srovnej tamtéž, odst. 32 a 33, str. 46—48 (30—32).

¹² Tamtéž, odst. 30, str. 44(28).

¹³ Tamtéž, odst. 69, str. 78—79 (62—63). Tvrdý zde píše: „Z nutnosti, aby se pravdivá myšlenka opírala o kriteria, vznikla theorie pravdy, jakožto formálního souhlasu, konsistence, koherence (theorie formální pravdy). Pravda jest možnost tvořit racionální, logickou sou-

vislost.“ Dále pak profesor *Tvrđý* uvádí, že „logická harmonie pravdy“ nemůže být nikdy úplná a dokonalá a dovozuje: „Bere-li se pravda kritérií (v tomto případě čistě logických, formálních, pozn. L. T.) . . . sama o sobě bez ohledu na skutečnost (bez souvislosti s pravdou, jakožto podstatou), činí-li se z ní čistě duchovní proces, jak činí idealistické systémy, pak snadno pravda se stává uzavřeným systémem. . .“ Potom profesor *Tvrđý* ukazuje, k jakým omylům zavedla marburskou novokantovskou školu její teorie pravdy jako souhlasu myšlenek.

¹⁴ *Adam Schaff* ve své knize „Zu einigen Fragen der marxistischen Theorie der Wahrheit“ (něm. překlad, Dietz Verlag, Berlin 1954, Erster Teil, I. Kap.) považuje v podstatě shodně s Aristotelem za pravdu jen vlastnost soudů; jiné jevy vědomí jen s výhradami, a to ještě naprosto nedůsledně.

¹⁵ *Josef Tvrđý*, *Theorie pravdy* (viz pozn. 2), odst. 13, str. 30 (14).

¹⁶ *Srovnej recenzi Schaffovy práce o teorii pravdy z péra D. P. Gorského a M. S. Ivanova*, *Voprosy filosofii*, 1953, č. 3, str. 195—196, a překlad této recenze v *SV-Filosofii*, roč. 1954, č. 2, str. 204—205. *Srovnej též recenzi téže práce, jejímž autorem je M. Sobotka*, *Filosofický časopis (CSAV)*, roč. 1955, č. 1, str. 397—398 (zde hlavně o otázce pravdivosti a nepravdivosti pojmu). *Stanovisko, že pravdivé mohou být jen soudy, hájí Josef Macháček*, *Sborník filosofické fakulty brněnské university*, roč. IV (B), 1955, č. 3, str. 100—102.

¹⁷ *Srovnej tamtéž jako pozn. 15.*

¹⁸ *Tamtéž*, odst. 47, str. 61(45).

¹⁹ *Tamtéž.*

²⁰ *Tamtéž*, odst. 14, str. 31(15).

²¹ *Tamtéž*, odst. 13, str. 31(15).

²² *Srovnej St. Dorrič*, *Otázka zmyslových klamov v teorii poznania*, *Filozofický časopis (SAV)*, roč. 1956, č. 2, str. 188—196.

²³ *Josef Tvrđý*, *Theorie pravdy* (viz pozn. 2), odst. 14, str. 31 (15).

²⁴ *Tato leninská charakteristika objektivní pravdy vystihuje podstatu objektivnosti pravdy, a to téměř všech jejích případů. Výjimku představuje těch několik málo případů, kdy pravdou rozumíme pravdivost obrazu, podobizny a pod.; zde objektivní charakter pravdy záleží v tom, že obsah jednoho předmětu odpovídá v něčem podstatněm jinému předmětu. Důležitý je rovněž ten fakt, že pozorovatel takovéto pravdy poznává objektivní skutečnost, některou její stránku prostřednictvím této pravdy. Pravdivost pozorovatelova poznatku o této skutečnosti závisí především na stupni pravdivosti obrazu, podobizny a pod. Přitom zde existuje svérázný rozpor: možno na př. pronést pravdivý soud o nepravdivém obraze.*

²⁵ *Josef Tvrđý*, *Theorie pravdy* (viz. pozn. 2), str. 31—32 (15—16).

²⁶ *Tamtéž*, str. 32 (16).

²⁷ *VL I. Lenin*, *Materialismus a empiriokriticismus*, Svoboda, Praha 1952, str. 121 („objektivní pravda, absolutní příroda“), str. 170 („uznávání objektivní a absolutní pravdy, totiž objektivní reality. . .“); *VL I. Lenin*, *Filosofické sešity*, SNPL, 1935, str. 162 („Souhrn všech stránek . . . skutečností . . . — z toho se skládá pravda“).

²⁸ *Eduard Urx*, *Za pravdu a mír*, SNPL 1954, str. 135.

²⁹ *Josef Tvrđý*, *Theorie pravdy* (viz pozn. 2), odst. 34, str. 48(32).

³⁰ *Tamtéž*, odst. 114, str. 115(99). Je vidět, že *Tvrđý* není s *Kantem* v této věci v rozporu.

³¹ *Tamtéž*, odst. 112, str. 114(98).

³² *Tamtéž*, odst. 114, str. 116(100).

³³ *Tamtéž.*

³⁴ „Problém geniality“, *Nové Atheneum*, 1921; „Subjektivní pravda“ (viz pozn. 4); „Názory o hrdinství v životě společenském“, *Svazky úvah a studií*, V. Petr, Praha 1940; „Vývoj filosofického myšlení evropského“, nákl. vlastním, Brno 1923; „Průvodce dějinami evropské filosofie“ (viz. pozn. 3).

³⁵ *Josef Tvrđý*, *Theorie pravdy* (viz pozn. 2), str. 72(56).

³⁶ *Rozlišení pojmů „subjektivní pravda“ a „osobní pravda“ jsem provedl opravdu v duchu pojetí profesora Tvrđého. On sám nikde je neprovádí. Z jeho prací však jednoznačně vyplývá, že subjektivní pravdu chápe širě než pravdu osobní. Ve stati z roku 1926 („Subjektivní pravda“) *Tvrđý* pojmu „osobní pravda“ neužívá; naproti tomu v práci z roku 1929 („Theorie pravdy“) užívá jak pojmu „subjektivní pravda“, tak „osobní pravda“. Rozboru osobní pravdy věnuje jednu z nejdelších kapitol.*

³⁷ *Josef Tvrđý*, *Theorie pravdy* (viz pozn. 2), str. 89(73).

³⁸ *Tamtéž*, str. 100(84).

³⁹ *Tamtéž*, str. 38(22).

⁴⁰ *Srovnej tamtéž*, odst. 23, str. 38—39 (22—23) a odst. 56, str. 70 (54).

⁴¹ *Srovnej tamtéž*, odst. 104—111.

⁴² Srovnej *Josef Tvrđý*, *Subjektivní pravda* (viz pozn. 4), str. 159. *Tvrđý* zároveň varuje před tím, aby se rozdíl mezi subjektivní a objektivní pravdou činil absolutním.

⁴³ Tamtéž, str. 161.

⁴⁴ Tamtéž, str. 163. Co rozumí pod intuící, vysvětluje na str. 162. Zde říká, že „intuíci, již nalézáme u velkých mužů, má... každý člověk a značí sílu, s jakou dovede z celé své zkušenosti, získaných vědomostí a okamžitého postřehu učiniti jednotu (synthesu), která se hodí k danému individuálnímu případu skutečnosti“. Na str. 163 je zjevně tisková chyba; místo „přesné theoretické práce“, jak jsem uvedl v textu, je vytištěno „přesné praktické práce“.

⁴⁵ *Josef Tvrđý*, *Theorie pravdy* (viz pozn. 2), str. 89(73).

⁴⁶ Tamtéž, str. 89—90(73—74).

⁴⁷ *Josef Tvrđý*, *Subjektivní pravda* (viz pozn. 4), str. 159.

⁴⁸ *Josef Tvrđý*, *Theorie pravdy* (viz pozn. 2), str. 103(87).

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ *Josef Tvrđý*, *Průvodce dějinami evropské filosofie* (viz pozn. 3), str. 392.

⁵¹ *Josef Tvrđý*, *Theorie pravdy* (viz pozn.), str. 104(88).

⁵² *Aristoteles*, *Metafyzika*, Jan Laichter, 1946, překl. Ant. Kríže, začátek druhé knihy, str. 66.

⁵³ *G. V. Plechanov*, *Předmluva ke knize A. Děborina Úvod do filosofie dialektického materialismu*, 1916; v roce 1956 jako studijní text rozmnožený cyklostilem vydáno na filosof. fakultě brněnské university, str. 23.

⁵⁴ *Immanuel Kant*, *Kritik der reinen Vernunft*, předmluva k II. vydání, *Reklam* (2. vydání), str. 26.

⁵⁵ *Josef Tvrđý*, *Průvodce dějinami evropské filosofie* (viz pozn. 3), str. 44.

⁵⁶ *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, roč. 1954, č. 4.

⁵⁷ *Eduard Urx*, *Ke kritice formální logiky*, *Tvorba* z 13. května 1938; přetištěno v knize „Za pravdu a mír“ (viz pozn. 28), str. 158 a d. (zvláště str. 164—168).

К ВОПРОСУ ТАК НАЗЫВАЕМОЙ СУБЪЕКТИВНОЙ И ЛИЧНОЙ ИСТИН

Иосиф Тврды был сторонником критического реализма, одной из форм неопозитивизма. В своих статьях „Субъективная истина“, „Теории истины“ и дальнейших И. Тврды, помимо другого, занимается учением о субъективной и личной истинах, с точки зрения которого он оценивает также ленинскую истину, считая ее ошибочно личной истиной. Из того факта, что творчество И. Тврды оказывает определенное воздействие на мышление некоторых наших современников, вытекает потребность в анализе его существенных ошибок, касающихся данного вопроса.

С этой целью необходимо было подвергнуть анализу общую, теоретико-познавательную, точку зрения И. Тврды и основных ошибок его понимания и классификации теорий истины. И. Тврды был в сущности дуалист, стоящий за семиотическую теорию познания. Он не понял сущности объективного характера истины и настоящего содержания понятия объективной истины. Тврды увеличил некоторые субъективные элементы истины, и поэтому в понимании существенных признаков истины скатился на позицию субъективизма; переоценил относительность истины, и поэтому не дошел до сознания диалектики взаимоотношений между относительным и абсолютным моментами истинного познания.

Субъективную истину характеризует Тврды как истину, опирающуюся на достоверность, как истину деятельную и противопоставляет ее истине объективной. Личная истина, в духе его заключений, является особым случаем истины субъективной. Это истина выдающихся индивидов, гениев. Тврды, хотя и были у него определенные возражения против теории субъективной и личной истины, все-таки в сущности перенял все ее основные ошибки и ошибочные исходные положения. Прежде всего общество он понимал с идеалистической точки зрения, — и не только в его отношении к истине. Он думал, что история создается выдающимися индивидами. Совсем антидиалектически он ставил непроходимую стену между индивидом-гением и между всем обществом. Тврды отрывает истинное познание (даже научное и теоретическое) от практической деятельности. Истиной, хотя и личной, он считал не только явную ложь реакционных политических деятелей, а даже и ложь преступников. Не имея основательных знаний философского творчества Ленина, исходя лишь из своей неточной и неполной классификации теорий истины и из своего понимания личной истины, он совсем ошибочно подводил ленинскую истину под понятие личной истины. Он не понял сущности советской социалистической демократии, считая, что в СССР победил принцип так называемой личной истины.

Теория познания диалектического материализма отрицает понятия субъективной и личной истин. Считается с ними лишь при историческо-философском толковании.

Анализ ошибок И. Тврды в вопросе субъективной и личной истин послужил случаем для уточнения принятых формулировок некоторых положений марксистской гносеологии, в частности теории истины (о сущности теории отражения, об абсолютной истине, об объективности истины, о взаимоотношении относительного и абсолютного моментов истин).

Нельзя остановиться на том факте, что назовем профессора И. Тврды „позитивистом“. Необходимо подвергнуть его произведению критическому изучению и таким образом продолжать то, что начал в своей своеобразной рецензии Логике Йосифа Тврды в 1938 году Эдуард Уркс, журналист и философ-коммунист, который, равно как и И. Тврды, погиб во время оккупации Чехословакии жертвой нацистской кровавой произвола.

Перевела: *Л. Блатна*

A CONTRIBUTION TO THE QUESTION OF THE SO-CALLED SUBJECTIVE AND PERSONAL TRUTH

Prof. Joseph Tvrđý was an adherent of Critical Realism, one of the forms of Neo-Positivism. In his articles „Subjective Truth“, „Theories of Truth“ etc., Prof. Tvrđý, apart from other problems, deals with the question of Subjective and Personal Truth. Owing to the fact that Prof. Tvrđý's work has to a certain degree influenced the thinking of some of our contemporaries, and because Prof. Tvrđý considered Leninist Truth to be Personal Truth, it is necessary to subject to an analysis his serious errors in this question.

It was first necessary to make a brief analysis of Prof. Tvrđý's general noetic views and of the fundamental errors in his conception and classification of the theories of Truth. Tvrđý was substantially a dualist, adhering to the semiotic theory of knowledge. He did not understand the nature of the objective character of Truth and did not comprehend the real content of the concept „Objective Truth“. He exaggerated some subjective elements of Truth, and therefore, in his conception of the essential characteristics of Truth, he fell into subjectivism. He over-rated the relativity of Truth and was not therefore aware of the dialectics of the relation between the relative and absolute moment of true knowledge.

Prof. Tvrđý characterizes Subjective Truth as truth based on certainty, as active truth, and contrasts it with Objective Truth. Personal Truth is, in the spirit of his conclusions, a special case of Subjective Truth. It is the Truth of outstanding individuals, the Truth of geniuses. Though Prof. Tvrđý had certain reservations towards the theory of Subjective and Personal Truth, substantially however, he accepted all its fundamental errors and incorrect starting-points. Above all he understood society in the idealistic way, and this not only in its relation to Truth. He thought that it was outstanding individuals that made History. Totally counter to dialectics he laid an unsurmountable barrier between the individual-genius and society. He tore off true knowledge (also scientific and theoretical) from practical activity. He regarded as Truth (even though personal) not only outspoken untruth of reactionary politicians, but even untruth of felons. Prof. Tvrđý did not know Lenin's philosophical work thoroughly and without subjecting it to a detailed analysis, and merely because it matched his inexact and incomplete classification of the theories of Truth and his conception of Personal Truth, he considered Leninist Truth, quite erroneously, to be Personal Truth. He did not comprehend the reality of Soviet Socialist Democracy. He believed that it was the principle of so-called Personal Truth that had been victorious in the USSR.

The theory of knowledge of dialectic materialism rejects the conceptions „Subjective Truth“ and „Personal Truth“. It accepts these conceptions for historico-philosophical interpretation only.

The analysis of Prof. Tvrđý's errors in the question of „Subjective and Personal Truth“ has afforded an opportunity of determining more exactly the accepted formulations of some of the theses of Marxist Gnoseology, especially the theory of Truth (some of the theses of the theory of reflexion, of Absolute Truth, of the objectivity of Truth, of the relation between the relative and absolute moments of Truth).

It is not possible to be satisfied with labelling Prof. Tvrđý as a „positivist“. It is necessary to study his work critically and thus to continue in the work of Edward Urx, Communist journalist and philosopher, who critically reviewed Prof. Tvrđý's „Logic“ in a very characteristic manner in 1938. Both Edward Urx and Prof. Tvrđý fell victims to the bloodthirsty terror of the Nazis during the German occupation of Czechoslovakia.

Translated by Mikuláš Adler